

חבל נחלתו

התורה רק שהוא מקבל עליו הז' מצוות אפ"ה הזהיר הכתוב שלא יסגירונו".

הסברו של המלבי"ם אינו עולה בקנה אחד עם אף אחד מדברי הפוסקים לעיל שכולם סברו שהמדובר בעבד כנעני שנשאר בעבדותו או יוצא לחירות להיות גר. אמנם הרמב"ם, אם נעקוב היטב, נראה שלמד את הספרי כציוויים ביחס לגר תושב. שהרי פוסק שאין להושיב גר תושב בירושלים [הל' בה"ב פ"ז הי"ד], וכן פוסק את דין עמך ישב. ויתר עליו הראב"ד שבהשגה שבהל' אסו"ב [פי"ד ה"ח] הביא את ברייתת הספרי כצורתה לגבי גר תושב.

וכן בריתת דמסכת גרים [פ"ג ה"ג] הביאה ג' לאוין שקיימים בגר תושב: בל תונה, בל תלין, בל תעשוק. ובהל' ד' הובאה כל בריתת דספרי.

ונראה לתרץ את הרמב"ם והראב"ד שאמנם סתם עבדים כנעניים הכוונה לכאלה שעברו מילה וטבילה לשם עבדות ובו עסקו הפוסקים מפני שהוא נוהג אף היום. אמנם בתוך דינא דאורייתא כלול דין

נוסף לגבי גר תושב. והיינו עבד כנעני שקיבל על עצמו שלא למול ומקיים זמב"נ. עבד שנמכר אדעתא דהכי מותר לקיימו ובו הדין שאם ברח לא"י יצא לחירות וחייב כאן בזמב"נ והרי הוא גר תושב ועליו דברה התורה. אמנם הא ניחא לרמב"ם, אבל לשיטת הרא"ש והר"ן שלא יצא לחירות בבריחתו לא"י אלא נשאר עבד בא"י, עדיין קשה מה לימוד התורה לגבי גר תושב הלא נשאר באותו מצב הלכתי. ואולי יסבירו זאת במי שלא רצה אדוניו למכרו, וע"כ כופין אותו להוציאו לחירות, ועצ"ב.

יש עוד אפשרות בעבד כנעני של נכרי שבורח לא"י, שלפחות לפי הרמב"ם מותר לקיימו בא"י, רק אם מקבל ע"ע זמב"נ ועי' אור"ש הל' מילה בהסבר מח' הרמב"ם והראב"ד.

(יש עוד מצב שלא הובא כלל בין פוסקי ההלכה, אף לא מתאים לספרי, והוא בעבד עברי שברח לא"י הסבר זה מובא ברא"מ על שיטת רש"י בתורה.)

סימן לו

נתינת מעשר כספים ע"י עבודה

א. מקור מעשר כספים וחומרו

כתב בערוך השלחן [יר"ד סי' רמ"ט ס"ב וג']: "ונלענ"ד... דבאמת שיעורים אלו דמעשר וחומש אינן מן התורה, ומדרבנן הוא, דאסמכוה אקרא ד'זכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך' שני עישורים כמבואר בכתובות שם, דמעשר מן התורה הוא רק בתבואה ולא לעניים, אלא מעשר ראשון ללויים, ומעשר שני נאכל בירושלים לבעלים, ורק אחת בג' שנים יש מעשר עני, והיא גזירת התורה, ולא

שאלה

ראובן נוהג לתת מעשר כספים. כיון שבמקצועו הוא מרצה המשתכר ממתן הרצאות לציבור, הוא החליט לתת מספר הרצאות בחינם ובהתנדבות לקהל לו מועילות הרצאותיו, כאשר את תמורתן הוא מפחית ממעשר הכספים אשר הוא חייב.

האם יצא ידי חובת מעשר כספים במעשהו?

קלב

חבל נחלתו

כתב דמהרי"ל רוצה לומר מצוה שמחזיב בלא"ה לעשות, וליתא! שבתשו' מהרי"ל סיים רק ליתנו לעניים מהמעשר שלהם עכ"ל. נמצא גוזל את העניים בכל שום מצוה שיעשה כ"א לפרנס עניים... ואין לבעלים בו אלא טובת הנאה לאיזה עני שירצה. ואמנם החולקים (מהר"ם) דמייתי הש"ך, סבירי להו דמעשר כספים אינו דומה למעשר גורן שהוא דאורייתא ממש וטובל התבואה, משא"כ מעשר כספים דרשת ספרי מ'עשר תעשר' — מכאן שמפרישים לעמלי תורה מעשר ולא דוקא לעומלי תורה אלא לדבר מצוה שירצה לפי נדרו של המפריש"...

הלכה למעשה כתבו האחרונים [אהבת חסד לחפץ חיים פי"ט, ציץ אליעזר ח"ט סי' א'] שנהגו לקיים אף שאר מצוות ממעשר כספים, אולם דוקא מצוות שהן רשות עליו, ובשעת הדחק אף מצוות שהן חובה.

ג. מלאכה כאמצעי תשלום

ניגש עתה לשאלה שהעלינו, האם ניתן לתת מעשר כספים ע"י עבודה. כתבו תוס' בכמה מקומות [ב"ק ט' ע"א, מ"ו ע"ב ד"ה ה"ג, כתובות פ"ו ע"א ד"ה לבעל ועוד] ששלושה דיני תשלום הם. לבעל חוב צריך לפרוע בכסף ואם אין לו כסף יכול לפרוע בקרקע או בשוה כסף. לניזק פורע הן בקרקע הן בשוה כסף והן בממון. ולשכיר אינו יכול לפרוע בדבר אחר פרט לכסף. מעשר כספים נראה שהוא כחוב. אולם לפי הגדרת השם – מעשר מכספים נראה שצריך לפרוע דוקא כספים ולא סחורות או שוה כסף אחרים. אולם לפי דברי הש"ך לעיל, יכול לקנות ממעשר כספים חפצים ולתת למי שנצרך, כגון: ספרים לת"ח או צרכי חופה לעניים וכד'.

קלג

שבה נפטרו מצדקה כמובן... ובאמת בזמן שהיו ישראל בארץ והיו עניים מועטים היו יכולין לקיים די מחסורו וגו' (היינו כפי צורך העני ולא בשיעור של חומש או מעשר), אבל כשגלינו מארצנו ועניים נתרבו ועשירים נתמעטו ואם אפילו יחלקו העשירים כל מעותיהם לא יספיקו להשלים לכל העניים די מחסורם לכן תקנו חכמים מעשר וחומש".... למדנו מדבריו שמעשר כספים הוא תקנת חכמים, שניתקנה עם יציאת ישראל לגלות.

ב. יעוד מעשר כספים

פסק הרמ"א [יו"ד סי' רמ"ט ס"א]: "ואין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה כגון נרות לבית הכנסת או שאר דבר מצוה רק יתנו לעניים (מהרי"ל הל' ראש השנה)".

והש"ך [שם ס"ק ג'] כתב: "מהרש"ל והדרישה כתבו בשם תשובת מהר"ם דכל מצוה שתבא לידו כגון להיות בעל ברית או להכניס חותן וכלה לחופה וכה"ג וכן לקנות ספרים ללמוד בהם ולהשאילן לאחרים ללמוד בהם אם לא היה יכולת בידו ולא היה עושה אותה מצוה יכול לקנות מן המעשר". ומוסיף עוד: "ובתשו' מהר"ם מרוטנברג דפוס פראג סי' ע"ה כתב: ולפזר מעשרותיו לעניים (צ"ל לבניו) הגדולים שאינו חייב לטפל בהם מותר דאפילו לאביו מותר לתת אם הוא עני משום כבוד אביו... ומשמע דמותר אפילו יש בידו יכולת לפרנס ממקום אחר דזה הוי צדקה כדלקמן סי' רנ"א ס"ג".

וכתב על כך החתם סופר בתשובותיו [יו"ד סי' רל"ב]: "ובעל באר הגולה במ"כ (=במחילת כבודו) שגה ברואה כי סבור היה להשוות דעת רמ"א שהוא מתשו' מהרי"ל עם דעת הגאונים דמייתי ט"ז וש"ך שם, ע"כ

חבל נחלתו

הם עניים הראויים להתפרנס מן הצדקה? ואפילו ללא טעמים אלו, הרי מעשה ההרצאה הוא במציאות זו, גמילות חסד בגופו, ומדוע יחשב כשווה כסף בממון?! ולפי"ז כל גמילות חסדים תחשב לדבר שבממון. אדם יבקר חולים או יקבור מתים וישום את זמנו ש'בזבז' בממון ויפחות ממעשר כספים, והרי מן הדברים שאין להם שיעור [פאה פ"א מ"א] היא גמילות חסדים, וכבר פרשו בירושלמי ומפרשי המשנה שהיינו בגופו, אבל בממונו עד חומש או מעשר. וע"כ למעשה נראה שאין לעשות כאותו מרצה.

ד. נתינת שכר בטלה

טעם נוסף לאיסור דרך נתינת מעשר כספים זו היא מפני ששכרו של רופא הוא שכר בטלה (עי' לקמן סי' נד), וכביכול, את שכר הבטלה שהוא נוטל הוא נותן למעשר כספים, והוא נוטל שכר על המצוות כשצד איסור בדבר (עי"ש סי' נד) ורוצה לקיים בו מצוה אחרת.

עבודה היא שוה כסף ככל תשלומי קבלן ואומן. אבל אין היא תשלום לבעל חוב. אלא נאמדת בכסף והזקוק לה משלם לעושה העבודה. ובכל זאת מצאנו אצל יעקב אבינו שעבד ברחל ובלאה¹. כמו כן מצאנו דיון בענייני שמירה [ב"מ פ' ע"ב] ורבית [ב"מ ע"ה ע"א] כשאומר אדם לחבירו נכש עמי ואנכש עמך (או שמור לי ואשמור לך), היינו שהוא במקום לשלם בממון על עבודה אצלו הוא משלם בעבודה. אולם המשותף לכל המקרים הוא שמקבל התשלום צריך להסכים לקבל חובו באופן זה. כמו"כ התשלום צריך שומא, היינו מחיר יום עבודה או שווי עבודתו.

במקרה דנן הרי הוא צריך לקיים בו מצוות (לש"ך) או לתת את המעשר לגבאי צדקה (לרמ"א). ואינו עושה לא זה ולא זה, אלא החליט על דעת עצמו את גובה השומא של מלאכתו, ואיזו מצוה שיש בה צדקה הוא רוצה לקיים. ולכאורה מי קבעו להחליט על כך? ואף אם הוא קבע עם גבאי צדקה, וכי מי אמר שמקבלי ההרצאה

סימן לז

צדקה שנאספה עבור ניתוח לחולה שמת קודם

הניתוח

ומשפחתה במצב קשה. בבקשה לתרומות הוזכר מצבה הקשה של משפחתה. לפני שהחולה נכנסה לניתוח נפטרה לבית

שאלה

נערכה מגבית עבור טיפולים רפואיים לחולה במחלה ממארת (ל"ע) שבעלה עיוור

1. אף הנמכר בגניבתו משלם את חובו ע"י מלאכתו. אולם הוא אינו נמכר למי שגנב ממנו בדוקא, אלא לאחר ושכר עבודתו משתלם לנגב.